

nevéhez fűződik. Kant szerint a felvilágosodás az ember kilábalása az önmaga okozta kiskorúságából, ahol a kiskorúság az ember képtelenségét jelenti értelmének külső irányítás nélküli használatára. Hozzáteszi, hogy önmagának okozott ez a kiskorúság, ha nem az ember hiányzó értelmi képessége okozza azt, hanem az elzárkózottság és a bátorság hiánya... *Sapere aude! Légy bátor, hogy használd értelmeket* - ez Kant szerint a felvilágosodás jelszava.

A felvilágosodás-kori Európa paradigmaváltása, amely az emberi értelem megismerő-képességét emeli ki, és másrészt az örmények erdélyi letelepedése, akik szerint „*csak az az ember, ki olvasni tud*”, vagy ahogyan közmondásukban megfogalmazzák „*kutyát üss, csak pénzt nyerj*”, talán nem véletlen egybeesés, és elsősorban gazdasági szempontból igaz kijelentés. De az értelem használata nem csak ebből a gazdasági szempontból elengedhetetlen, hanem az autonómia helyes értelmezése és megélése szempontjából is.

Az autonómia az erdélyi örmény közösségek szervezési formája volt, a szó eredeti görög értelmében. Ez lényeges szempont az erdélyi örménység önszerveződésének, és a szabadság és integráció kérdésének megértéséhez. A tulajdonképpeni kérdés az, hogy az erdélyi örménység mennyire tudott önállóan, szabadon rendelkezni saját gazdasági, egyházi, társadalmi élete fölött, és hogyan volt képes mégis a befogadó magyar nemzet tagjává válni, illetve, hogy mindez milyen eredményhez vezetett az évszázadok során. A kérdést egy történelmi diakronikus elemzés révén próbáljuk megvilágítani.

Az önrendelkezés is az örménység egyik létkérdése volt minden időben, és nem csak újkeletű probléma (különösen Magyarországon, ahol jelenleg a magyarörménység több kisebbségi önkormányzatba szerveződik). Az örmény történelem tanúsága szerint az örmény történelem az önrendelkezés története. Ez legelőször a kereszténységhez való ragaszkodásban mutatkozott meg. De ugyanez a vágy indította az örmény ősöket az V. században arra, hogy a túlzott görög keresztény integrációs hatás és perzsa pogánysítás ellen önálló örmény ábécé-t hozzanak létre, amely lehetővé tette az anyanyelvű oktatást és a könyvkiadást, amely minden nép esetében a kultúra fennmaradásának feltétele. Ugyanez vezette az önálló örmény egyház létrehozásának gondolatát is a VII. században. A szabadság és önrendelkezés gondolata kísérte az örményeket hosszú vándorlásuk során egészen a Kárpát-medencéig.

Örményország lakóinak egy része Ani, az „*1001 templom városának*” pusztulása után (1239-es török pusztítás, 1319-es földrengés) a kaukázusi bérceken keresztül *Akhszar* vidékén (a mai orosz Kazany és Astrachan közötti terület) telepedtek meg. Innen a tatároktól való félelmükben, 1330-ban mintegy 12 000 örmény költözött át a Krím félszigetre, ahol Kaffában (ma Feodoszija) és környékén telepedtek le. Innen többen kereskedőként érkeztek Lengyelországba és Moldvába. A hagyomány szerint Moldvában már az 1239-es mongol invázió előtt menekültek örmény családok, ahol hét várost (Suceava, Iasi, Botosani, Dorohoi, Vaslui, Galati, Hotin) és 1401-ben Suceavában püspökséget hoztak létre. 1457-ben pedig, amikor a tatárok végleg elfoglalták Kaffát, többen Lengyelországban Lemberg (ma Lviv, Ukrajna) központtal egy kolóniát hoztak létre, és innen szivárogtak Bukovinába és Moldvába.

Az ősi hazájukat eltipró hatalom azonban itt sem hagyta nyugodni őket. IV. Mohamed 1672-ben bevette Kaminez Podolszki lengyel végvárát. E viszontagságos időkben mintegy háromszáz család menekült a Kárpátok bérceibe.

Folytatjuk

A szerző örmény katolikus vikárius

(Elhangzott Kolozsváron, ERMACISZA konferencián, 2005. szeptember 10-én. Megjelent az Armenia - magyarörmény időszaki szemle 2005-2006.1., 52. számában)

* * *

**Balla Lóránt*

A barokk Erdélyben

A barokk kor liturgiájának szelleme és lelkiisége (2. rész)

A barokk - a késő-középkorhoz hasonlóan - nem mondható különösebben liturgikus érzékű kornak. Lényegében a középkori lelkiiség folytatódott benne.

Élénk vallásos élet indult meg: fellendült a prédikálás, a gyermek és felnőttoktatás s a missziós munka, amely a más vallásúak (elsősorban protestánsok) tömegét vonzotta vissza az egyházba. A beszédek mellett gyakran tartottak a különféle liturgikus napokhoz, ünnepekhez kapcsolódó, látványos körmeneteket. E körmenetek gyakori eleme volt, hogy a missziós atya vagy éppen a földesúr haladt elöl, súlyos keresztel vagy töviskoszorúval a fején, mezítláb. Kedvelt eseményei voltak e kor-

nak a búcsújárások is. Ma is minden vidéknek megvan a sajátos Mária-kegyhelye - általában szerzetesek vezetése alatt -, akik a búcsúk közeledtével és alkalmával alig győzik a gyóntatást.

Ebben a korban terjedt el az eucharistia misén kívüli (paraliturgikus) kultusza. Az oltáriszentség tiszteletére fényes úrnapi és alkalmi körmeneteket tartottak. A misék alatt azonban mindenki többnyire a maga áhítatát végezte. A pap - követve az egyház liturgikus hagyományát - a népnek háttal misézett, a nép, pontosabban a keresztények külön-külön ezalatt (elsősorban a devóciós szellem következményeként) az imakönyv mise-ájtatosságainak elmélkedésében merültek el, a misét tehát nem a köszönetalkalmának és helyének tekintették. Az egyes részekenél a ministráns csengője figyelmeztette a híveket, hogy az oltárra tekintsenek. A liturgiát kizárólag papi feladatnak tekintették, előtérbe került a szolgálati papság „szolgáltatási” tevékenysége.

Az eucharistikus szemlélet kifejezetten ellenreformációs volt: áldozatot, jelenléte, imádást hangsúlyozó; ezzel szemben háttérbe szorult az igeliturgia, a lakoma-jelleg, az ünneplés közösségi jellege. Új esz-közökként tűntek fel az imakönyvek, a miseájtatosságok, a közös repetitív ima (például a rózsafüzér) és a népnyelvi miseénekek felajánlás és áldozás idején.

A mise egyes részei szinte önállósultak, „függetlenítették” magukat és önmagukban zárt nagysággá fejlődtek. A prédikáció ettől kezdve nem ment miserész számba. Önálló részként a mise elé került, a misén kívülre, és alkalmanként olyan hosszúra nyúlt, hogy szétfeszítette a mise kereteit. Térben is messze került a szószék az oltártól, mélyen a templomhajóban találta meg helyét - a liturgiától való elválás jeléül.

Ugyanígy függetlenedett az áldozás a szentmisétől, hosszú ideig a mise után szolgáltatták ki - vagy ugyancsak a misétől függetlenül.

Hasonlóképpen önállósult a liturgikus jellegében megfogyatkozó egyházzene is, amely a barokk pompáját nagyszabású „koncertisztikus” művekkel, orgona helyett alkalmanként egész zenekarral és minél népesebb énekharmonizálásával érte el. A zene egyházi koncertezés lett a liturgia jelenlétében. A barokk zene és a népet kirekesztő liturgia magával hozta, hogy a misét csak „hallgatni” lehetett. Az énekesek az oltár közeléből a legtávolabbi helyre kerültek: a nyugati bejárat fölötti orgonakarzatra. Ebben a korban tűntek el végleg a templomból az éneklőszekek, a nagy templomokból az egykor külön funkcióval rendelkező bémák. És ugyancsak ebben a korban kezdődött meg a vallásos zenei dráma, az opera és az oratórium diadalútja. A liturgiában betöltött szerepek három részre szakadtak szét: a pap az oltárnál, az énekesek a kóruson, e kettő között a nép - és mindegyik egymástól függetlenül vett részt vagy volt jelen.

Az életörömtől eltöltött, fénytől ragyogó templomban a szentmise maga is önálló, zárt nagysággá lett, amolyan isteni színjáték, amelyet nézve-hallgatva (de azért jószerevel passzívan) fogad magába az ember. A szentmisén belül ettől kezdve az átlényegítés és az úrfelmutatás lett a mindent fölülmuló központ. A szentség jelenléte, tisztelete és imádása lett a legfontosabb.

A misén túl és kívül is folytatódó imádás mintegy vetekedett a misével: az oltáriszentség kihelyezésében, a nagy szentségi körmenetekben, áldásokban és örökimádásban. A szent kenyeret nyilvánosan láthatóvá tevő úrmutató (ostensorium, monstrancia) a liturgikus iparművészet új „sikerterülete”, a körmenet csúcspontja a menet közben adott többszörös áldás.

A barokk jámborság főbb megnyilvánulásai

A nép által kedvelt ájtatosságok közé tartozott elsősorban a keresztúti ájtatosság, amely 1726 után terjedt el, amikor is XIII. Benedek megengedte, hogy a keresztúti búcsúkat a világi hívek is elnyerjék.

A Szűzanya tiszteletében ekkor jelent meg a májusi ájtatosság. Fellendült Jézus Szentséges Szívének tisztelete, hiszen a korszak krisztocentrikus lelkiségű volt, a vallási élet központjába az Ige emberré válásának titkát és a megtestesült Ige személyét helyezte. Avilai Szent Teréz buzgólkodásának következtében előtérbe került Szent József tisztelete is. A jezsuiták ugyanakkor Nepomuki Szent János tiszteletét terjesztették.

A barokk kor a jámbor társulatok kora is. A jezsuiták a Mária-kongregációt, valamint Jézus halálfélelemének társulatát, a ferencesek a világi („harmadik”) rendet és a kordások társulatát, a domonkosok a domonkos harmadrendet és a rózsafüzér-társulatot terjesztették.

XI. Kelemen 1708-ban új kötelező ünnepként rendelte el a szeplőtelen fogantatás megünneplését.

Folytatjuk

(Megjelent a Keresztény Szó, 2005. augusztusi számában)

**A szerző harmadéves egyetemei hallgató a kolozsvári BBTE teológiai fakultásán*